

УДК 316.722(529)

Л. І. Кривоцюк, А. С. Ільницька

ЛЮДИНА ТА ЇЇ ОБРАЗ СВІТУ В КУЛЬТУРІ ЯПОНІЇ

У статті розкрито особливості японської культури, які проявляються через складові образу світу людини традиційної культури Японії. Розглянуто запозичення із культури Китаю, які вплинули на становлення світогляду японців. Підкреслено, що образ світу японців формувався під впливом релігій сінтоїзму та буддизму. Зазначено, що людина в японській традиції – це мікросвіт, через який пізнається все інше, це істота, яка намагається злитися зі світом і яка переживає світ. Висвітлено та охарактеризовано: світобачення японців – художньо-естетичне, що базується на уособленні та успадкуванні принципу природності; вершиною мистецтва в Японії вважається сама природа, а художник – її учень.

Ключові слова: людина, образ світу, культура Японії, релігія, принцип природності, тип мислення, глобалізація, простір, час.

Актуальність теми дослідження пов'язана з процесами, викликаними глобалізацією, з необхідністю проведення Україною активної міжнародної політики в усіх сферах життя, співробітництва з країнами, які досягли значних успіхів у своєму розвитку. До таких країн відноситься передусім Японія. Саме з цією країною Україна на сьогодні інтенсивно розвиває зв'язки в економічній, політичній і культурній сферах. Знання особливостей культури, образу світу японців буде сприяти кращому взаєморозумінню між нашими народами, надасть можливість зрозуміти механізм їх дії у різних сферах людської діяльності, через усвідомлення минулого краще зрозуміти сьогодення і передбачити майбутнє.

Практична значимість теми дослідження пов'язана з необхідністю пошуку шляхів збереження національних особливостей української культури в умовах активних процесів глобалізації світу, які супроводжуються стандартизацією, уніфікацією, масовізацією, гібридизацією культури. Тому досвід Японії, якій вдалося за цих умов гармонійно поєднати у своїй культурі сучасні західні стандарти з неповторною своєрідністю традиційної японської культури, дуже корисний.

Предмет даного дослідження знайшов своє відображення в науковій літературі філософського, соціологічного, культурологічного, філологічного, етнографічного, мистецтвознавчого та історичного спрямування. Особливе значення для розуміння цієї теми має ґрунтовна робота японського фахівця Іенага Сабуро [1], яка дає всебічне уявлення про вплив японської культури на світову культуру. Значний внесок у дослідження проблем історії, філології та художньої культури Японії зробив М. І. Конрад [2], проаналізувавши неповторний світ людини середньовічної Японії. Дослідження художньої традиції Японії провела Т. П. Григор'єва [3]. Особливості формування естетичних уявлень японської культури розглядає В. І. Самохвалова [4]. Роль традицій та обрядів як трансляційних механізмів японської культури, що відображають модель світу японців, досліджує С. А. Арутюнов [5]. У контексті теми дослідження на особливу увагу заслуговує робота видатного японського філософа, гуманіста і громадського діяча Дайсаку Ікеди та кібернетика з України Михайла Згуровського [6].

Різні аспекти трансформації системи цінностей людини в сучасному японському суспільстві знайшли своє відображення в роботах Аоки Тамацу, А. А. Галєєвої,

Н. Н. Ізотової, Е. В. Молодякової, П. А. Мошняги, та інших фахівців.

Метою статті є аналіз особливостей японської культури через складові образу світу людини традиційної японської культури.

Складність дослідження зазначеної проблеми пов'язана з тим, що на сьогодні у наукових колах відсутнє однозначне визначення концепту «образ світу», який був введений у науковий обіг С. Рубінштейном, а Г. Гачев, С. Кримський, Ю. Лотман, М. Попович, В. Табачковський та В. Шинкарук внесли значний вклад у його вивчення. В їх роботах образ світу постає як цілісна, багаторівнева світоглядна система, за допомогою якої дійсність відображається у свідомості людини. Ми вважаємо, що осередком створення образу світу є культура, яка утворює систему орієнтирів, що дозволяють людині визначити своє місце у світі.

Історія філософії містить багато концепцій, які розкривають сутність феномену людини та її образу світу. З них найбільш парадоксальною є японська система поглядів на людину та її світобачення. Вона відрізняється від західних уявлень про людину та її світобачення, відображає двоїстість, суперечливість японської натури, що дивує іноземців. «Японці, – зазначає Еліза Скінмор, – загадка нашого століття... Разом із їх зовнішнім докільлям вони настільки мальовничі, театральні та артистичні, що інколи виглядають як нація позерів; увесь їхній світ – як би сцена, на якій вони грають. Вони настільки не схожі на всі інші азійські народи, що будь-які аналогії відпадають... В ті самі часи, коли формувалася вишукана витонченість чайного обряду, вони проявляли ні з чим незрівняну жорстокість. Одні і ті ж самі люди, які половину життя провели у відчуженому спогляданні, у написанні віршів і в насолоді мистецтвом, іншу половину свого життя присвятили знищенню своїх ворогів і милуванню обрядом характері» [7].

Японці проявляють толерантність до інших культур, але в той же час у них існує прагматична установка запозичити лише те, що може допомогти японській нації піднятися на більш високий рівень економічного і культурного розвитку. Їх особливий погляд на світ пояснюється передусім тим, що культура Японії формувалася під суттєвим впливом запозичень із культури Китаю, його духовних традицій, естетичних і моральних принципів. На думку фахівців, на становлення світогляду японців великий вплив справляли стародавні китайські вчення [3, с. 4; 4, с. 7]. Згідно цим вченням, у світі не існує нічого одностороннього, все має свою зворотну сторону [9, с. 115, 254].

Філософська та наукова думка Японії, яка досліджувала передусім світ людини, з давніх часів базувалася на принципах, характерних для китайських вчень, таких як дао, інь-янь, «п'ять елементів», «ці» та інших. Щоправда, японці взяли від китайських вчень не все, а передусім те, що було ближче їх розумінню та характеру. Тому все, що вони брали, змінювало свій обрис.

Під час розгляду феномена людини в далекосхідній традиції важливими маркерами виступають релігійно-філософська рефлексія, ментальність, соціально-психологічні установки, які знаходять свій прояв у світобаченні та світовідчутті, естетичних та етичних нормах, цінностях народу, його художній творчості.

Образ світу як система світоуявлень, світовідчувань, раціонально-понятійних і чуттєво-образних засобів сприйняття та розуміння світу в Японії формувалась передусім під впливом релігії. Саме образ світу утворював семантичне поле, що забезпечувало смислові зв'язки між особистістю та її національною спільнотою. Значний вплив на людину, її світобачення справила найбільш давня релігія Японії – синтоїзм. В її основі лежить культ природи і предків. Синтоїзм багато запозичив у китайського даосизму. Ця релігія одушевляла природу, наділяла її святістю. Вона виховувала у японців почуття вдячності природі, сформувала уміння насолоджуватися її безкінечною мінливістю, радіти її багатолікій красі.

На початку VI століття в Японію з Китаю проникає буддизм. У дзенівському його тлумаченні, що ґрунтується на принципі природності, і який виявився найбільш прийнятним японцям, він справив помітний вплив на світобачення японського народу, розвиток японської міфології, літератури і мистецтва, формування і розвитку філософської думки, яка довгий час не відокремлювалась від релігії. Під вплив дзен-буддизму потрапили естетичні та етичні норми японської культури. Фахівці зазначають, що послідовники дзен-буддизму вчили розуміти суть буття («природи Будди») через «прояснення», якого можна досягти внаслідок наполегливої праці і духовної роботи над собою, внутрішнього самоспоглядання, медитації. Дзен-буддизм був особливо розповсюджений серед самураїв. Їм імпонувало прославляння простоти, бідності, самотності, поваги до плинної краси: квітучої сакури, повного місяця, крапельки роси. Під впливом дзен-буддизму виникла каліграфія, ікебана, суміє, паркове мистецтво, театр Но, які стали елементами самурайської культури.

Для нашого дослідження важливим є те, що під впливом буддизму махаями в японській культурі і філософії виникає концепція, що розкриває сутність людини, її світобачення, яка відмінна від західного розуміння людини та її образу світу. Це дало підставу Т. П. Григор'євій стверджувати, що в Японії, як і в інших країнах, де сповідують буддизм, не могла розвиватись філософська антропологія, оскільки людину тут не об'єктивізували, не відривали від світу, з яким вона пов'язана і поза спільних зв'язків з яким не існує, тому не може бути предметом розгляду. Адже будь-який відторгнутий предмет – вже не той, оскільки втрачає свою природу [8, с. 135]. Людина в японській традиції – це мікросвіт, через неї пізнається все інше. Описується, характеризується не людина, а зв'язки між людиною і світом. Людина у цьому культурному просторі – не істота, яка живе у світі, а істота, яка переживає світ. Поет Такахама Кьосі у зв'язку з цим на старості говорив про смерть наступне: «Коли я думаю про смерть, мені здається, що це не я, Кьосі, піду з цього світу, а світ піде із мене» [8, с. 138].

Таким чином, дзен-буддизм формував такий тип свідомості, який ґрунтувався на багатомірному нелінійному мисленні за типом зв'язку «одне в усьому і все в одному». У своїй потенції людина – абсолютно досконала. Це Будда. Світ, як і людина, це процес безупинних змін, і тому він не піддається пізнанню, неосяжний простим спостереженням. Однак у своїй незримій основі він непохитний, спокійний і тому доступний проникненню [8, с. 139].

Розуміти традиційний спосіб мислення японців, особливості японської культури неможливо, не беручи до уваги ідею ілюзорності світу, який ми бачимо, реальності абсолюту, який не пізнається, відношення до емпіричного буття (сансара) як до страждання, а до заспокоєного буття (нірвана) як до блаженства. З точки зору буддизму, справжній світ – це Небуття, це буття, яке не розкрилося. Але між Небуттям і буттям немає розриву, вони постійно переходять одне в одне. Звідси – відсутність усіх опозицій: життя і смерті, добра і зла, руху і спокою. Без усвідомлення цих постулатів неможливо зрозуміти ні образ світу людини традиційної японської культури, ні характер естетичних та етичних уявлень в Японії, які базуються на недUALьному, багатомірному принципі мислення за типом зв'язку: «Все в одному, одне в усьому» і «те і це».

Алгоритм будь-якої культури задає система сприйняття світу, де складовими образу світу виступають людина, простір і час. Особливістю японської культури є те, що в основі системи сприйняття світу знаходиться буддистська концепція Небуття. Це призвело до специфічного розуміння людиною простору і часу: вони, як атрибути дао – не піддаються виміру [9, с. 281]. В зв'язку з цим переконливим є порівняння японцями

сосни з в'юнком: сосна живе тисячу років, а в'юнок вранці розквітає, щоб до вечора зав'язнути – але обоє вони у рівній мірі переживають своє дао. Традиційне мистецтво Японії допомагає людині зняти вимір з простору і часу. Наприклад, мета чайної церемонії або японських садів – звільнити людину від відчуття простору і часу, ширяти над буттям, проникати в те, що неможливо побачити. В окремих школах буддизму визнають дійсність лише однієї миті. Увага до миті у віршах хокку і у піснях, де час відчувається як унікальна мить вічності.

Образ світу – це інтегральна характеристика культури, яка свідчить не тільки про склад мислення, а й про світовідчуття людини, які відображають зв'язок людини зі світом. Вони демонструють відчуття людиною свого місця у світі, значимість і межу активності, що дозволяється їй. Здійснюється це передусім через чуттєво-образні способи сприйняття, пізнання світу та взаємодії з ним. На нашу думку, в японській культурі це передусім проявляється у характері відношень людини з природою. Витоки цього відношення знаходяться в релігіях сінто і буддизму. Стверджуючи, що світ необхідно не вивчати, а переживати в процесі безпосередньої участі в його бутті, в інтуїтивному осягненні його цілісності, сінтоїзм сприяв такому сприйняттю природи, яке було наближено до художньо-естетичного, оскільки представляло собою як би цілковитий прийом уособлювання [4, с. 19].

Згідно буддизму, природа – це вищий прояв істини та гармонії. Умінню відчувати природу, бути самим собою в цьому світі вчило світобачення дзен. Розуміння спонтанного розвитку світу, розвитку із самого себе, без втручання у природний хід подій сформувало в японській культурі уявлення про творчість як про «нетворчість», про знання як про «незнання», що вплинуло на характер художнього методу. В мистецтві кераміки, наприклад, японці прагнуть не змінювати, а зберігати природний вид породи. Вершиною мистецтва вважається сама природа, а художник – її слухняний учень. Японці називають цей метод наслідуванням природності, «узинен». Майстер слухається внутрішнього поклику речей, довіряє себе слову, руху пензля, духу творчості. Його задача – пробудити душу речі. Це означає проявити «Одне», тобто природу Будди або «Єдине» – дао, залишаючись при цьому «тінню сосни», а спілкуючись з квітами, стати квіткою, бути квіткою і як квітка – радіти сонцю, дощу. Фахівці зазначають, що на відміну від західної традиції «бути в центрі світу», художник в Японії намагається злитися зі світом, бути скрізь, проявляти себе в багатьох видах діяльності, а в кінці кінців – ні де. Це пояснює асиметрію, невірноваженість композиції японського живопису. В ньому помітно виділяється фрагмент, а центр і більша частини площі полотна вільні від зображення. Однак пустота містить приховану красу, невідоме.

Особливість японської естетики проявляється у тому, що через художній твір передається не тільки світосприйняття автора, а і читача. Наглядно видно це у поезії хокку. Недомовленість, підтекст, незакінченість змісту, натяк – передбачають відповідне почуття читача. Адже відгуком на вірші має стати зітхання, яке передає радість від раптово відкритої краси, або зітхання з відтінком суму, журби, оскільки краса – швидкоплинна. Р. Тагор, який побував в Японії, писав: «Японці не тільки прекрасні художники – вони перетворили все життя людини в мистецтво» [4, с. 21]. Мистецтво під впливом дзен погружено в життя, а життя наповнене естетичними, художніми засадами, які визначають побут, культуру повсякденності.

Сучасний етап суспільного розвитку Японії характеризується перетвореннями в усіх сферах життя. Глобалізація, яка не оминула і Японію, з одного боку, відкриває можливості для розширення комунікативного і культурного простору, а з іншого – породжує багато проблем. Одна з яких – уніфікація культури, втрата культурної

самобутності народів. Фахівці, громадські активісти стурбовані впливом глобалізаційних процесів на систему цінностей, світобачення японців. Сучасність вторгається у світ традиційних уявлень японців, вносить свої корективи у налагодження їх відносин зі світом і природою, відображається у традиційному мистецтві.

На сьогодні в Японії гостро стоїть проблема захисту навколишнього середовища. Фахівці зазначають, що не дивлячись на те, що у своїй державі японець любить навіть сухою гілочкою – це не заважає йому вирубувати ліси в інших країнах. У постіндустріальному суспільстві матеріальні цінності (гроші) стають мірилом життєвого успіху, що не може не впливати і на образ світу японців. В їх світосприйнятті відслідковується амбівалентність духовного і матеріального. Під впливом масової культури, моди змінюються не тільки потреби, а і світобачення, світосприйняття японців, усвідомлення свого місця у світі. Інтенсивність праці, перевантаження формують інфантильну особистість – споживача культурної індустрії. Разом з тим культурна політика Японії в умовах глобалізації спрямована на збереження культурної самобутності.

Таким чином, людина в традиційній японській культурі – це мікросвіт, через нього пізнається все інше, це істота, яка намагається злитися зі світом і яка переживає світ. Особливості японської культури проявляються передусім через складові образи світу людини традиційної культури Японії, який відрізняється від західної системи уявлень про людину та її світобачення і відображає двоїстість японської природи. Це пов'язано з впливом на світогляд японців стародавніх китайських учень, згідно яких не існує нічого одностороннього, все має свою зворотну сторону, а також з впливом на образ світу японців буддистської концепції Небуття, що призвело до специфічного розуміння людиною простору і часу. Вони як атрибут Дао – не піддаються виміру. Під впливом дзен-буддизму було сформовано тип свідомості, який базується на багатомірному нелінійному мисленні за типом зв'язку «одне в усьому і все в одному». Світобачення японців художньо-естетичне, базується на уособленні та спадкуванні природності. Вершиною мистецтва в Японії вважається сама природа, а художник – її слухняний учень, задача якого – пробудити душу речі. Глобалізаційні процеси відкривають можливості для розширення комунікативного та культурного простору і вторгаються у світ традиційних уявлень японців.

Список використаної літератури

1. Иэнага Сабуро История японской культуры : пер. с япон. / Иэнага Сабуро. – Москва : Прогресс, 1972. – 231 с. ; Ienaga Saburo Istoriya yaponskoj kultury : per. s yapon. / Ienaga Saburo. – Moskva : Progress, 1972. – 231 s.
2. Конрад Н. И. Очерк истории культуры средневековой Японии : VII-XVI века / Н. И. Конрад. – Москва : Искусство, 1980. – 144 с. ; Konrad N. I. Oчерk istorii kultury srednevekovoy Yaponii : VII-XVI veka / N. I. Konrad. – Moskva : Iskusstvo, 1980. – 144 s.
3. Григорьева Т. П. Японская художественная традиция / Т. П. Григорьева. – Москва : Наука, 1979. – 368 с. ; Grigoreva T. P. Yaponskaya khudozhestvennaya traditsiya / T. P. Grigoreva. – Moskva : Nauka, 1979. – 368 s.
4. Самохвалова В. И. Традиционные японские искусства / В. И. Самохвалова. – Москва : Знание, 1989. – 64 с. ; Samokhvalova V. I. Traditsionnye yaponskie iskusstva / V. I. Samokhvalova. – Moskva : Znanie, 1989. – 64 s.
5. Арутюнов С. А. Япония: народ и культура / С. А. Арутюнов, Р. Ш. Джарылгасимова. – Москва : Знание, 1991. – 64 с. ; Arutyunov S. A. Yaponiya: narod i kultura / S. A. Arutyunov, R. Sh. Dzharylgasimova. – Moskva : Znanie, 1991. – 64 s.
6. Икеда Дайсаку Япония и Украина – разные судьбы, общие надежды. Диалоги /

Дайсаку Икеда, М. Згуровский. – Киев : Град, 2011. – 304 с. ; Ikeda Daysaku Yaponiya i Ukraina – raznye sudby, obshchie nadezhdy. Dialogi / Daysaku Ikeda, M. Zgurovskiy. – Kiev : Grad, 2011. – 304 s.

7. Овчинников В. Ветка сакуры [Электронный ресурс] / В. Овчинников. – Режим доступа : www.nimko.narod.ru/Lib2/Ovchinnikov_Vetka_sakury.pdf ; Ovchinnikov V. Vetka sakury [Elektronnyy resurs] / V. Ovchinnikov. – Rezhim dostupa : www.nimko.narod.ru/Lib2/Ovchinnikov_Vetka_sakury.pdf

8. Григорьева Т. П. Мудрецы, правители и мастера / Т. П. Григорьева // Человек и мир в культуре Японии : сб. ст. / под ред Т. П. Григорьевой. – Москва : Наука, 1985. – С. 135-165 ; Grigoreva T. P. Mudretsy, praviteli i мастера / T. P. Grigoreva // Chelovek i mir v kulture Yaponii : sb. st. / pod red T. P. Grigorevoy. – Moskva : Nauka, 1985. – S. 135-165

9. Древнекитайская философия : в 2-х т. / сост. Ян Хин-Шун. – Москва : Принт, 1994. – Т. 1. – 361 с. ; Drevnekitayskaya filosofiya : v 2-kh t. / sost. Yan Khin-Shun. – Moskva : Print, 1994. – Т. 1. – 361 s.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2018

L. Krivotsyuk, A. Іnitska

MAN AND HIS IMAGE OF THE WORLD IN JAPAN'S CULTURE

In the article through the constituents of the image of the world of traditional culture of Japan, the author reveals the essence of Japanese culture. The author studies the borrowing from the culture of China, which influenced the formation of the worldview of the Japanese. It is emphasized that the Japanese took the Chinese students first of all, which was closer to their understanding and character. However, everything they took changed its outline.

The author draws the attention to the fact that the image of the world of the Japanese was also formed under the significant influence of religion, primarily Shinto, which is based on the cult of nature and ancestors. This religion raised the Japanese feelings of gratitude to nature, formed the ability to enjoy its endless variability, rejoice in its beauty.

The author emphasizes that under the influence of Zen Buddhism, which came to Japan from China in the VI-th century, there was a calligraphy, icecan, a mixture, park art, the But No Theatre, which became the elements of samurai culture.

It is noted that a person in the Japanese tradition is a microcosm; because of it everything else is known that the meaning is not human, but the connection between man and the world, that a person in a cultural space is a being that is experiencing the world. The attention is drawn to the fact that the basis of the system of perception of the Japanese world is the Buddhist concept of Nothingness.

It is emphasized that the understanding of the development of the world as spontaneous, without interference with the natural course of events, influenced the character of the artistic method of the Japanese.

It is highlighted and characterized that the world view of the Japanese is artistic and aesthetic, it is based on the personification and inheritance of the principle of naturalness, that at the very top nature itself is considered, and the artist is its obedient student, that the master listens to the inner calling of things, entrusts the word to himself, the movement of the brush, the spirit creativity. His task is to awaken the soul of things.

It is noted that the feature of the Japanese aesthetics is manifested in the fact that through the work of art not only the world perception of the author is transmitted, but also of the reader. An answer to the verses should be a sigh, which transmits the joy of suddenly open beauty, or sighing with a shade of sum, because beauty is fleeting.

It is noted that globalization processes open the opportunities for the Japanese to expand the communicative and cultural space, invade the world of their traditional representations, but this leads to the unification of culture, the loss of their cultural identity. They manage to combine modern western standards with the peculiarity of traditional culture in their culture.

Key words: *culture of Japan, image of the world, globalization, man, principle of naturalness, religion, space and time, type of thinking.*

УДК 94(477=14)“187/191”(045)

О. С. Манякіна

ВПЛИВ ПРАВОСЛАВ'Я НА ОБРЯДОВІ ТРАДИЦІЇ ГРЕЦЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я (2)

У статті досліджується вплив православ'я на обрядові традиції грецької спільноти Північного Приазов'я кінця XVIII – першій чверті XX ст. Окреслено поєднання загальнохристиянських традицій та календарних свят, які шанували греки Приазов'я. Доведено, що православні традиції поєднувалися із язичницькими, що відображало тривалий шлях розвитку етносу і взаємодії його духовної культури із культурними традиціями інших народів. Зазначено, що найважливіше місце в релігійно-обрядовому бутті греків займало свято Панаїр, яке мало важливу етноконсолідувальну функцію. Зазначено роль духовенства в реєстрації життєвих циклів греків Північного Приазов'я (реєстрація народження та хрещення дитини, проведення шлюбних та поховальних церемоній).

Ключові слова: *Північне Приазов'я, обрядові традиції, християнство, грецька спільнота, повсякденне життя, календарні свята.*

У попередньому номері наукового журналу Вісник МДУ. Серія: «Філософія, культурологія, соціологія», було надруковано статтю «Вплив православ'я на життєдіяльність грецької спільноти Північного Приазов'я» [7], перша частина. Автор продовжує дослідження особливостей обрядових традицій в життєдіяльності греків означеного регіону та представляє статтю «Вплив православ'я на обрядові традиції грецької спільноти Північного Приазов'я», яка є продовженням комплексного дослідження особливостей духовного життя етнічних громад Північного Приазов'я, і зокрема грецької спільноти, в напрямі історичного краєзнавства.

Повсякденне життя кожного народу – це втілення його масового менталітету. Воно складається із сукупності матеріальних і духовних потреб. Це сфера прояву накопиченого народом за століття його розвитку життєвого і культурного досвіду. Повсякденне життя є рідним, звичним і інтуїтивно зрозумілим. До повсякденного життя зазвичай відносять внутрішню та зовнішню специфіку житла, одяг, їжу, характер трудової діяльності, побутові звички та забобони, розваги, обряди, традиції тощо – тобто усе те, що формує яскравий самобутній культурний всесвіт кожного етносу [14, с. 111].

У публікації зроблена спроба проаналізувати взаємозв'язок православного віросповідання з обрядовими традиціями в повсякденному житті грецької спільноти Північного Приазов'я кінця XVIII – I чверті XX ст.

Православна віра справляла вирішальний вплив на обрядовість приазовських греків. Грецьке населення і на новому місці зберегло багато своїх національно-